

- 152 Damsholt, Tine, Dorthe Gert Simonsen & Camilla Mordhorst (red.) 2009. *Materialiseringer. Nye perspektiver på materialitet og kulturalanalyse*. Århus: Aarhus universitetsforlag.
- Dudley, Sandra H. (red.) 2010. *Museum Materialities. Objects, Engagements, Interpretations*. London: Routledge.
- Edwards, Elizabeth 2001. *Raw Histories. Photographs, Anthropology and Museums*. Oxford: Berg.
- Edwards, Elizabeth & Janice Hart (red.) 2004. *Photographs, Objects, Histories. On the Materiality of Images*. New York: Routledge.
- Mathisen, Mariann 2012. "Med M/S Polstjerna til vanns og til lands – og på museum." I Anita Maurstad & Anne Marit Hauan (red.). *Museologi på norsk. Universitetsmuseenes gjøren*. Trondheim: Akademika Forlag, 141–168.
- Moser, Stephanie 2010. "The devil is in the detail. Museum displays and the creation of knowledge." *Museum Anthropology* 33:1, 22–32.
- Moxey, Keith 2008. "Visual studies and the iconic turn." *Journal of Visual Culture* 7:2, 131–146.
- Porter, Gaby 1989. "The economy of truth. Photography in museums." *Ten-8* 34, 20–33.

Hanne Hammer Stien, universitetslektor
Kunstakademiet i Tromsø, UiT Norges
arktiske universitet
hanne.hammer.stien@uit.no

Anne Eriksen. *From Antiquities to Heritage. Transformation of Cultural Memory*. New York, Oxford: Berghahn. 2014. 179 s. ISBN 978-1-782-38298-0.

Intressant och läsvärd är den, folkloristen och kulturhistorikern Anne Eriksens nya bok *From Antiquities to Heritage. Transformation of Cultural Memory*. Intressant för vad den har att berätta om hur synen på det förflutna förändrats, läsvärd för vad detta kan lära oss om vår egen tid. Det historiska anslaget i titeln till trots, det som framstår som bokens mest spännande bidrag är ändå den kritiska diskussionen kring vår egen samtids märkvärdiga upptagenhet med "kulturarv", detta oändligt expansiva, samtidigt undflyende och handfast användbara begrepp, som på bara några decennier kommit att inkludera snart sagt alla slags förflutenheter. Kulturarv kan ju numera vara så gott som allt från något obestämt förr, vare sig det är materiellt eller immateriellt. Men inte bara det, kulturarv har alltmer blivit det överordnade begrepp vi använder för att beskriva, analysera och förstå också tidigare epokers syn på det förflutna. Därigenom har vi både omformat och begränsat vår egen möjlighet att förstå såväl det förflutna som vår egen tid, och i förlängningen dessutom tid och temporalitet som kulturella fenomen.

I *Lifarens guide till galaxen* sammanfattar Douglas Adams filosofiskt problemet såväl som konsekvenserna: "På så vis försvinner mer och mer av historien för alltid. Kampanjen för Verklig Tid hävdar att på samma sätt som charterresorna utplånat skillnaderna mellan olika länder och olika världar, så har nu tidsresorna utplånat skillnaderna mellan olika tider. 'Det förflutna', hävdar dom, 'är nu som vilket land som helst. Dom gör allting precis som vi.' " Precis så. Vad det omhändertagade bruket av "kulturarv" gör är bland mycket annat

att utplåna skillnaderna mellan olika tider, så att det ser ut som om människor alltid sett på tid och lämningar från det förflutna precis som vi, som "kulturarv". Och det har de förstås inte. För sådana lämningar har människor använt många olika ord, termer, begrepp, som alla står för olika sätt att förstå det förflutnas plats och funktion i samtiden.

I *Vem älskar Yngve Frej*, Stig Claessons poetiska skildring av det moderna Sveriges framväxt, sitter den gamle skomakaren vid sitt köksbord i den lilla och döende byn Bråten och filosoferar om tidens gång och landsbygdens förtvinande: "Det är svårt att förstå om man inbillar sig att det alltid har sett ut som det nu gör. Det har inte alltid sett så ut. Men det ser så ut i dag och det är vad vi har att rätta oss efter." Där mittemot, vid samma filosofiska köksbord, föreställer jag mig att Anne Eriksen satt sitt sig för att ställa den givna följdfrågan: "Men hur har det då sett ut?" Hur såg man förr på det förflutna? Och hur kom vi hit? Sådana frågor har intresserat henne under lång tid och en del av svaren har hon nu sammanställt i sin bok om vägen från antikviteter till kulturarv.

Denna ganska långa och krokiga väg får vi följa genom en ganska stram och väl genomförd komposition. I centrum står sju kronologiskt uppställda kapitel, omgivna av två introducerande kapitel om teori, empiri och metod, och så en avslutande reflexion om vad kulturarv är och gör, om hur kulturarvsbegreppet både speglar och förstärker individualisering, liberala ideologier och en ny syn på tid och temporalitet. De sju centrala kapitlen gör nedslag i var sin tid, med sina olika sätt att uppfatta, begreppsliggöra och konkret gestalta förflutenhet. Att kapitlen på pedagogiskt vis är lika långa och likadant byggda förenklar läsandet och gör det lätt att själv jämföra och dra egna slutsatser. Först får vi en inledning där frågorna återtas och skärps och där de teoretis-

ka perspektiven vecklas ut och avslutningsvis en sammanfattande diskussion som för vidare till nästa kapitel. Däremellan redogör Eriksen för en rad fallstudier. Vi får bl.a. möta prästen Bjerregaard i Lardal, Gerhard Schøning, historiker och rektor vid katedralskolan i Trondheim, målaren J.C. Dahl och museibyggare i Bergen, Skien och Ålesund.

I valet av fallstudier som metod framträder folkloristen Eriksen som tydligast. Exempel, påpekar hon, kan användas för att förklara, belysa, övertala eller instruera. Deras energi uppstår i hur de visar upp det generella i specifik form, samtidigt som de får det specifika att återspegla det generella. Fallstudierna är något annat. De ger resonemangen nödvändig och önskvärd empirisk konkretion, fördjupar och komplicerar dem, samtidigt som de utmanar generaliseringar, teorier och vanemässiga sätt att tänka och det på två plan samtidigt, när de lyfts ut ur sin kontext och används för att undersöka och diskutera teoretiska resonemang, och sedan när de förs tillbaka igen och bidrar till att kasta nytt ljus över denna kontext. Genom de relativt långa och utförliga fallbeskrivningarna blir det möjligt för Eriksen att visa och inte bara berätta, vilket inte bara ökar läsbarheten utan också vidgar förståelsen. (Det bör dock framhållas att det i boken också finns ett antal exempel, som snarare tjänar till att bekräfta generella resonemang än att utveckla och komplicera dem.)

Alla fallen är norska. Men, skriver Eriksen, även om det empiriska materialet i form av materiella lämningar från forna dagar och i form av texter om sådana lämningar stammar från Norge, är den diskurs som analyseras i boken internationell och inte begränsat norsk. Just detta utgör en av bokens svaga punkter, att läsaren lämnas att själv försöka förstå relationen mellan den återgivna norska empirin och den internationella diskursen om de tre termer

154 som utgör bokens kärna: antikviteter, historiska monument och kulturarv.

I bokens introduktion presenteras syfte, frågor, perspektiv och metoder. Sin studie vill Eriksen placera mellan två breda forskningsfält, kulturarvsstudier och studier av de antikvariska intressenas historia. Ett uttalat syfte är att utforska vilka slags artefakter som har setts som antikviteter, historiska monument och kulturarv, från 1750-tal till idag. Här är "vilka slags" viktigt, för det är inte artefakterna i sig eller deras historia det handlar om, utan just vilka slags kategorier de utgör, hur sådana kategorier är konstituerade, vad de består av och hur man avgör vilka enskilda objekt som ingår i dem. Svar på sådana frågor söker Eriksen inte i de gamla föremålen i sig själva, utan i de värden som sådana föremål tillskrivs samt i de ord och begrepp man använder för att uttrycka sådana värden. Hon påpekar att även om föremål är aldrig så gamla, så sker kategorisering och tillskrivning av värde alltid i den tid som hanterar dem, och det även om ett av dessa värden är just förflutenhet. Uppfattade på det sättet kan således antikviteter, historiska monument och kulturarv förstås som uttryck för olika slags relationer mellan förr och nu. Den förändring Eriksen vill frilägga genom att följa vägen från antikviteter till kulturarv rör således inte så mycket vad som vid olika tider uppfattats som "gammalt" och "nytt" som de grundläggande relationer som strukturerar hur tid och temporalitet erfars.

Med "historicitetsregimer", ett begrepp hämtat från den franske historikern François Hertog, blir det möjligt att mer precist uttrycka bokens teoretiska utgångspunkt. Tanken är helt enkelt att de ord vi använder om olika förflutenheter uttrycker idéer om och visar upp de strukturella relationerna mellan det förflutna, samtiden och framtiden. Därför kan terminologiska förändringar användas som ingång till

ett studium av hur olika historicitetsregimer avlöst varandra: varje sådan regim är resultat av ett särskilt sätt att erfara den temporala aspekten av den mänskliga livsvärlden som sätter avtryck i ord, begrepp och historiografi.

Bokens fokus är således terminologiskt, det handlar om hur man benämner gamla saker och hur sådana benämningar förändrats över tid. Det signalerar ett diskursivt anslag, ett intresse för hur diskurser genererar och organiserar kunskap i specifika sociala kontexter. Här framträder Eriksen både som folklorist och kulturhistoriker, för trots det uttalade diskursperspektivet är det inte fråga om en renodlad diskursteoretisk studie av gängse teoretisk slag, utan snarare ett historiskt och tydligt empiriskt förankrat fokus på termers performativa aspekt, deras kapacitet att själva producera det de benämner. De tre termer det handlar om, antikviteter, historiska monument och kulturarv, uppmärksammar hon för vad de säger om sin samtid, men än mer för vad de gör. Det är som verktyg för förändring av en viss verklighet de blir intressanta för Eriksen. Vad ett sådant anslag gör möjligt är att kliva ur vår egen kulturförståelse, särskilt samtidens anakronistiska sätt att kategorisera och värdera alla slags lämningar från det förflutna som "kulturarv". Och det är helt nödvändigt, påpekar Eriksen vidare, därför att tendensen att sätta likhets-tecken mellan dagens kulturarvsbegrepp och det mer generella fenomenet omöjliggör en historiskt förankrad analys. Att återge en mer komplex berättelse om hel en rad olika sätt att relatera till det förflutna är ett av bokens syften och det kan bara uppnås genom att "undo the equation between the contemporary interest in heritage and the nineteenth-century interest in historic monuments and see them as cultural expressions of more specific concerns, relevant to their respective periods" (s. 9).

I kapitlet "Heritage and cultural memory"

diskuterar Eriksen inledningsvis den pågående boomen på området "minne" och hur forskare som David Lowenthal, Raphael Samuel, Pierre Nora och Maurice Halbwachs resonerat kring minne som socialt och kulturellt fenomen. Hon landar i Aleida och Jan Assmans distinktion mellan två slags kollektiva minnen, ett "kommunikativt minne" baserat i enkla, vardagliga aktiviteter och överfört genom muntlig tradering och kulturella praktiker, och ett "kulturellt minne" institutionaliserat i och överfört genom ritualer och medier. Därefter diskuterar Kosellecks begreppspar "erfarenhetsrum" och "förväntningshorisont" och särskilt hans redogörelse för hur termen "Geschichte" kom att ersätta "Historie" på tyskt språkområde.

Det är här François Hartog kommer in. Det som hans begrepp "historicitetsregimer" på ett mer generellt plan vill belysa är just avståndet och spänningen mellan erfarenhetsrum och förväntningshorisont. Hartog menar att vår egen samtids upptagenhet med minne och kulturarv representerar ett nytt sätt att relatera till det förflutna. Genom extrem acceleration har avståndet mellan erfarenhet och förväntan nu blivit så stort att ett totalt brott ägt rum. En ny historicitetsregim har etablerats, som Hartog kallar "presentism", "samtidsupptagenhet". Den kännetecknas av "the contemporary experience of a perpetual present, fleeting and nearly immobile, seeking despite everything to create its own historical time" (Hartog 2003:28). Kulturarv är ett uttryck för denna regim, ett nytt sätt att relatera till det förflutna, som närs av "fractures and the questioning of the order of time. Heritage is a way of living with these fractures, acknowledging them and trying to locate or reduce them" (Hartog 2003:204f.).

Det är utifrån ett sådant perspektiv Eriksen granskar sina olika fall, hur de relaterar till tid och temporalitet, men också hur sådana tidsliga frågor under särskilda perioder ges rumsli-

ga svar i form av t.ex. topografi, arkeologi och folklivsforskning. Och se, det fungerar! Med hjälp av sina olika norska fall lyckas hon på kort utrymme ge nödvändig empiriskt konkretion och samtidigt utveckla, fördjupa och på sina ställen också komplicera de generella resonemangen.

I de första av de sju centrala kapitlen behandlas 1700-talets "antiquities", som Eriksen uppfattar som uttryck för en förflutenhets orienterad regim, efter Koselleck benämnd "magistra vitae topos". I en sådan regim uppfattas det förflutna som ständigt närvarande, relevant och aktualiserbart, som en alltid tillgänglig lärobok att hämta exempel ur, för hur livet ska levas och samhället byggas. Därefter behandlas i ett par kapitel 1800-talets och det tidiga 1900-talets "historiska monument", en term som Eriksen hänför till en mer framtidsorienterad historicitetsregim, som också det nya universitetsämnet historia är ett uttryck för. Historien ses nu som en ständigt pågående förändring, en kedja av händelser som monumenten bär vittnesbörd om. Till sist landar vi i vår egen tid, med kulturarvsidén och det stora intresset för minne som typiska uttryck för samtidsupptagenhet. Nyckeln till kulturarvsbegreppets framgång, menar Eriksen, ligger i hur det förvandlar det förflutna till egendom, av ett mycket speciellt slag. Det som definierar värdet är inte ålder, som i fallet med antikviteter, inte heller deras historiska betydelse eller konsekvens, som i fallet med monumenten, utan "the interest of some living subject who takes on the role as heir" (s. 149). Det nya med kulturarv är hur det tillverkar arvtagare och hur det därmed är förankrat i arvtagarnas samtid, inte i föremålets förflutna. Och det betyder i sin tur att allt som någon känner för att arva kan bli kulturarv. Å andra sidan är det just för att kulturarv ändå är förankrat i det förflutna som den oavvisliga auktoritet som följer med att vara arvtagare till

156 någon eller något kan erövrats. Och det är vad som gör kulturarv till ett skarpt vapen i dagens många identitetspolitiska strider, där särskilt etniska grupper och minoriteter kämpar om tillhörigheter och rättigheter. Att göra anspråk på, utnämna eller skapa kulturarv är "a way of authorizing the self, individually or collectively, by gaining a position as an acknowledged proprietor of exclusive resources" (s. 151).

I jämförelsen med hur antikviteter och monument använts och vad dessa termer producerat framstår kulturarv som något ganska radikalt annorlunda. Eriksen ser det som en konsekvens av den liberala demokratins ideal om alla medborgares lika rätt, att ha sitt eget kulturarv blir till slut en medborgerlig rättighet. Men det är också inbäddat i en rätt speciell tidsuppfattning, en "samtidsupptagenhet" eller "presentism" som tillåter dagens värden att invadera gårdagens på ett sätt som saknar motsvarighet i tidigare historitetsregimer. I kulturarv vävs alltså gårdagen, nutiden och framtiden ihop i ett nytt komplext mönster. I slutklämmen återvänder Eriksen till en av bokens utgångspunkter och teoretiska poänger, att ord, termer och begrepp inte är neutrala utan performativa, de har kapacitet att själva producera det de benämner. Kulturarv är just ett sådant begrepp, med förändrande kraft. Det tillverkar inte bara en mängd saker från förr att bevara eller bruka, utan också särskilda arvtagare och en ny typ av relation mellan förr och nu, "samtidsupptagenhet".

Eriksens bok är en kronologiskt uppställd "från-till"-berättelse. Det är ett tacksamt grepp, hemtamt och välbekant för både författare och läsare, som gör det lätt att orientera sig och hänga med. Men det är också lurigt, för att historien så lätt uppfattas som en kausalt ordnad utveckling från A till B, men också för att svaret på frågan "Hur kom vi hit?" så lätt framstår som det överordnade kunskapsmålet. Där-

för är det på sin plats att påminna om att även om de sista två kapitlen om kulturarv tillhör de mest spännande i en på det hela taget intressant och välskriven bok, så är kunskapsmålet faktiskt inte vår egen samtid. Kunskapsmålet är de olika historicitetsregimerna, hur de fungerar, deras inre logiker, rationaliteter, terminologier, hur allt detta uttrycker och befäster värdesystem och kunskapsorganisation och dessutom när och hur sådana regimer har avlöst varann. Vad boken djupast handlar om är alltså, dess titel till trots, inte "antikviteter", "historiska monument" eller "kulturarv" och inte heller "historia", "minne" eller "det förflutna". Nej, vad Anne Eriksens bok djupast handlar om är *tid* och det i två nära sammanhängande aspekter: hur tid skapas och uttrycks genom olika former av tidslighet och hur tidslighet skapas och uttrycks under olika tider.

LITTERATUR

Hartog, François 2003. *Régimes d'historicité. Présentisme et expériences du temps*. Paris: Seuil.

Owe Ronström, professor i etnologi
Uppsala universitet, Campus Gotland
owe.ronstrom@etnologi.uu.se